

วิจารณ์เปรียบเทียบแนวความคิดเรื่อง อัตตา หรือ ตัวตน ของฝ่ายอัสติกะ

ความเหมือนกัน

คงได้กล่าวแล้วในตอนต้นว่า ปรัชญาอินเดียฝ่ายอัสติกะ คือ ปรัชญาที่เชื่อถือในความถูกต้อง ความศักดิ์สิทธิ์ของคัมภีร์พระเวท แนวความคิดในประเด็นปัญหาต่าง ๆ แม้จะมีข้อคิดเห็นที่แตกต่างกันไปบ้าง ก็ย่อมจะมีความเห็นที่สอดคล้องต้องกัน มีความเชื่อถือเหมือนกันอยู่ด้วย แนวความคิดเรื่อง อัตตา หรือ ตัวตนของฝ่ายอัสติกะมีความเห็นที่ตรงกันอยู่ในประเด็นต่าง ๆ ดังต่อไปนี้ คือ

ประเด็นแรก ความมีอยู่ของ อัตตา หรือ ตัวตน

ปรัชญาทุกระบบของฝ่ายอัสติกะ มีความเห็นพ้องต้องกันว่า อัตตา หรือ ตัวตน นั้น มีอยู่

ในยุคพระเวท เป็นความเชื่อเรื่องตัวตนสากล หรือ ปริมาณัน ในลักษณะของพระผู้เป็นเจ้า ผู้ให้กำเนิดสากลจักรวาลที่มีชื่อว่า ปชามตี หรือ ปुरुชะ หรือ พรหมัน และความเชื่อเรื่องตัวตนย่อย หรือ ชีวาत्मัน ในลักษณะของส่วนหนึ่งของมนุษย์ที่ถูกให้กำเนิด ซึ่งเรียกว่า ปราณ หรือ อาत्मัน

ในยุคอุปนิษัท ปริมาณันคือ สัมปตัญญะบริสุทธี ในฐานะของสิ่งที่ถูกรู้ซึ่งเรียกกันว่า พรหมัน และ ชีวาत्मัน คือ สัมปตัญญะบริสุทธี ในฐานะของผู้รู้ ซึ่งเรียกว่า อาत्मัน

ในปรัชญาภควัตคีตา ปริมาณัน หรือ พรหมัน คือ พระผู้เป็นเจ้าที่เรียกชื่อว่า ปุริโศत्मะ และชีวาत्मัน คือ อาत्मัน ที่เป็นตัวตนย่อยที่สถิตยอยู่ในตัวมนุษย์ โดยการคลบนกาลของพระผู้เป็นเจ้า

ในปรัชญานายายะ และปรัชญาไวเศณิกะ ปริมาณัน คือ พระผู้เป็นเจ้าผู้ทรงเกี่ยวข้องกับโลกในฐานะเป็นผู้สร้างโลกขึ้นมาจากปริมาณของธาตุต่าง ๆ ที่มีอยู่

แล้ว และชีวาत्मัน คือ ตัวตนย่อยที่มีอยู่มากมาย และเป็นตัวคนที่เมื่อบรรลุมฤโฆษะแล้ว ไม่มีกัมมันตภาพ ไม่รับรู้สิ่งใด และไม่มีความรู้สึกใด ๆ ทั้งสิ้น

ในปรัชญาสาขชยะ และปรัชญาโยคะ ตัวตน คือ ปुरुษะและประภฤติ ซึ่งต้องพึ่งพาอาศัยกัน ปुरुษะเป็นวิญญาณบริสุทธิ์ เป็นผู้รู้ และเป็นพื้นฐานแห่งความรู้ ทั้งปวงที่ปราศจากกัมมันตภาพ ส่วนประภฤติแม้จะเป็นสิ่งที่มีกัมมันตภาพอยู่ตลอดเวลา และเป็นสิ่งที่เป็นตัวตอแห่งผลทั้งหลายก็ตาม แต่ประภฤติไร้สติปัญญาและความรู้สึก ปुरुษะและประภฤติ จึงเป็นทวิภาพแห่งอัตตาที่ต้องพึ่งพาอาศัยซึ่งกันและกัน

ในปรัชญามีามสา ชีวาत्मัน คือ ตัวตน มีอยู่เป็นจำนวนมาก เป็นผู้เสวยอารมณ์ โดยมีร่างกายเป็นพาหนะ

ในปรัชญาเวทานตะ พรหมัน คือ ตัวตนที่เป็นเอกภาพ โดยปราศจากทวิภาพและวิวิธภาพ สำหรับใหวตเวทานตะของท่านสังกรจารย์ และพรหมันคือ ตัวตนที่เป็นเอกภาพในนันทภาพ กล่าวคือ เป็นตัวตนที่มีอยู่โดยวิวิธภาพ อันได้แก่ชีวาत्मัน และ สสาร

ประเด็นที่สอง อัตตาหรือตัวตนที่มีอยู่ในลักษณะเป็นนามธรรมหรือจิตสสาร

ปรัชญาทุกระบบของฝ่ายอัสติกะ เชื่อว่า ตัวตนมีอยู่นั้นมีอยู่ในลักษณะที่เป็นนามธรรม จิตสสาร กล่าวคือ เป็นอีกส่วนหนึ่งที่บิลักษณะแตกต่างกันไปโดยสิ้นเชิง กับส่วนที่เป็นร่างกาย เว้นแต่ปรัชญาสาขชยะและปรัชญาโยคะซึ่งถือว่า ประภฤติเป็นแง่หนึ่งของตัวตนที่เป็นศูนย์กลางแห่งคุณสมบัติทั้งหลาย อย่างไรก็ตาม ประภฤติแต่เพียงอย่างเดียวก็มีใจตัวตนโดยสมบูรณ์ จำต้องพึ่งพาอาศัยปुरुษะ ซึ่งเป็นนามธรรมหรือจิตสสาร ที่เป็นผู้รู้และเป็นพื้นฐานของความรู้ทั้งปวงอยู่นั่นเอง

ประเด็นที่สาม ความเป็นอันหนึ่งอันเดียวกันของชีวาत्मันกับปรมาत्मัน

ตัวตนสากล หรือ ปรมาत्मัน กับตัวตนย่อย หรือชีวาत्मัน มีความเป็นอันหนึ่งอันเดียวกัน กล่าวคือ โดยความจริงแท้แล้ว ทั้งปรมาत्मันและชีวาत्मัน ก็คือสิ่งเดียวกันเมื่อบรรลุมฤโฆษะแล้ว ความแตกต่างมีเกิดขึ้น เพราะเหตุที่มีสิ่งกีดขวางหรือ

สิ่งบังตา อันได้แก่ร่างกายที่ทำให้ไม่สามารถรู้ถึงความจริงของปรมาत्मัน และ
จิตวาทมัน ได้

ประเด็นที่สี่ พรหมันในลักษณะของพระผู้เป็นเจ้าของเจ้า

ปรัชญาทุกระบบของฝ่ายอัสติกะ อาจถือได้ว่า เป็นปรัชญาเพนนิยม
ความเห็นที่ว่า พรหมัน คือ พระผู้เป็นเจ้าของเจ้าปรากฏอยู่ในปรัชญาแทบทุกระบบของฝ่ายนี้
ปรัชญาอุปนิษัต โคลงกล่าวถึงพรหมันในภาคบุคคลลาธิษฐานซึ่งเรียกว่า อปร-
พรหม หรือ อิศวร ซึ่งได้ถ่ายทอดมาเป็นอิศวรในปรัชญาอโศวคเวทานตะของท่าน
ศังกรจารย์ และถ่ายทอดมาเป็นนารายณ์ หรือ ปรวาสูเทพ ในปรัชญาวิสิษฎาอโศวค
เวทานตะ ของท่าน รามานุจะ

ในปรัชญานยาเยและปรัชญาไทเศยิกะนั้น แม้พรหมัน หรือ พระผู้เป็นเจ้าของเจ้า
จะถูกสละบทบาทและอำนาจลงมากก็ตาม ก็ยังถือได้ว่า เป็นความเชื่อในแนวทางที่ถือ
ว่า พรหมัน คือ พระผู้เป็นเจ้าของเจ้า

ในปรัชญาสาางชยะ อาจไม่บังกล่าวถึง พรหมันในลักษณะของพระผู้เป็นเจ้าของเจ้า
ไว้ก็ตาม แต่ในปรัชญาโยคะ ซึ่งเป็นระบบปรัชญาที่ควบคู่ไปกับปรัชญาสาางชยะก็ได้ยอมรับ
รับว่า พระผู้เป็นเจ้าของเจ้าทรงเป็นปุระชะพิเศษที่ทรงเพียบพร้อมสมบูรณ์ทุกอย่าง แม้ว่า
มนุษย์ที่บรรลุโมกษะแล้วก็ไม่เพียบพร้อมสมบูรณ์เท่า

ยกเว้นแต่ปรัชญามีามสา ที่ไม่ให้ความสำคัญแก่พระผู้เป็นเจ้าของเจ้าเลย
(อาจรวมปรัชญาสาางชยะอีกระบบด้วย) ไม่มีพระผู้เป็นเจ้าของเจ้าในฐานะผู้สร้าง ในฐานะ
ผู้ทำลาย ไม่มีพรหมันในลักษณะของพระผู้เป็นเจ้าของเจ้าแต่อย่างใดเลย

ความแตกต่างกัน

ปรัชญาอันเคียฝ่ายอัสติกะแม้จะมีความเห็นสอดคล้องกัน หรือ เหมือนกัน
ในแนวความคิดเรื่อง วัตตา หรือ ัตวตน ในหลายประเด็นดังกล่าวมาแล้วก็ตาม แต่
ก็มีข้อคิดเห็นที่แตกต่างกันออกไปในประเด็นต่าง ๆ ดังต่อไปนี้ คือ

ประเด็นแรก ความเป็นหนึ่งและความหลายหลาก

ปรัชญาบางระบบของฝ่ายอัสติกะเชื่อในความเป็นอันหนึ่งอันเดียวกันของตัวตนย่อย หรือชีวาत्मัน กับตัวตนสากลหรือปรมาत्मัน ได้แก่ปรัชญาพระเวท ปรัชญาอุปนิษัท ปรัชญาภควัทคีตา และปรัชญาเวทानตะ อนึ่ง สำหรับวิชาศึกษาไฮวตะเวทानตะของห่านรามานุชะ แม้จะถือว่าชีวาत्मันมีอยู่เป็นจำนวนนับไม่ถ้วนก็ตาม แต่ก็เป็นในลักษณะที่ว่าตัวตนเป็นเอกัตถภาพในน่านัตถภาพ คือ ความเป็นหนึ่งในความหลายหลากนั่นเอง

แต่มีปรัชญาบางระบบของฝ่ายอัสติกะนี้เช่นกันที่มีความเห็นว่า อัตตา หรือตัวตน ไม่ได้มีเพียงหนึ่ง หากแต่ว่ามีอยู่มากมายซึ่งได้แก่

ปรัชญานยายะและปรัชญาไวเศสิกะมีความเห็นว่าชีวาत्मันมีอยู่เป็นจำนวนนับประมาณมิได้

ปรัชญาสางชยะและปรัชญาโยคะ ถือว่า ปुरुชะมีจำนวนมากมาย แต่ก็มีความสัมพันธ์กันอย่างเดียวกัน คือ เป็นวิญญาณบริสุทธิ์เหมือนกัน จะแตกต่างกันก็เพียงแต่ปุรุชะหนึ่งดำรงอยู่เป็นอิสระจากปุรุชะอื่นเท่านั้นเอง

ปรัชญามีมามสาเชื่อว่า ชีวาत्मันมีอยู่เป็นจำนวนมาก มีทั้งชีวาत्मันที่อิงอาศัยอยู่กับร่างกาย และชีวาत्मันที่หลุดพ้นหรือบรรลุมฤโฆชะแล้ว ึ่งปราศจากร่างกาย

ประเด็นที่ สอง ความสำคัญของความมีอยู่ของตัวตนสากลหรือปรมาत्मัน

ปรัชญาพระเวท ปรัชญาอุปนิษัท ปรัชญาภควัทคีตา และปรัชญาเวทानตะยอมรับในสำคัญของความมีอยู่ของตัวตนสากลหรือปรมาत्मัน ปรัชญาหุกระบบที่กล่าวมานี้ ถือว่า ตัวตนสากลหรือปรมาत्मันเป็นมูลการณ์ะของโลก เป็นต้นคอแห่งสรรพสิ่งและเป็นที่กลับมาสู่แห่งสรรพสิ่ง ในปรัชญาไฮวตะเวทानตะได้กล่าวถึงพรหมันอันเป็นตัวตนสากลหรือปรมาत्मันไว้โดยละเอียดพิสดาร กล่าว พรหมันมีลักษณะเป็นโลกุตตระ เป็นภาคธรรมาธิษฐาน ที่เรียกว่า พรพรม เป็นสิ่งแท้จริงสูงสุดที่ไม่มีรูปร่างและขอบเขตจำกัด พรหมันตามทรรศนะของปรัชญาไฮวตะเวทानตะ จึงเป็น

เสมือนตัวตนสากลหรือปรมาตมันที่มีอยู่เพียงหนึ่งเดียว ความแตกต่างที่เข้าใจว่าเป็นพรหมัน เป็นอาตมัน นั้น ก็เนื่องมาจาก มายา หรือ อวิชชา ซึ่งเป็นอำนาจที่อนุสัย อยู่ในพรหมันนั่นเอง

ส่วนในปรัชญา นยายะ ปรัชญาไวเศษิกกะ ปรัชญาasangchayะ ปรัชญาโยคะ และปรัชญามีามสา ไม่ได้กล่าวถึงตัวตนสากลหรือปรมาตมันไว้ในทำนองเดียวกัน แม้ว่าในปรัชญานยายะและปรัชญาไวเศษิกกะจะพูดถึงปรมาตมันในสถานะของพระผู้เป็นเจ้าสูงสุดก็ตาม แต่พระองค์ทรงเป็นเสมือนสถาปนิกเท่านั้น พระองค์ทรงสร้างหรือทำลายโลกตามแบบแปลนแห่งอหุชชะ ซึ่งเป็นผลรวมแห่งบุญบาปของชีวาคมัน ปรัชญานยายะ และปรัชญาไวเศษิกกะ ให้ความสำคัญเฉพาะตัวตนที่อนุสัย อยู่ในร่างกายของมนุษย์ โดยเฉพาะอย่างยิ่งปรัชญามีามสาถือว่า ชิวาคมันหรือตัวตนย่อยที่หลุดพ้นหรือบรรลุมฤกษะแล้ว ก็มีอยู่อย่างหลายหลาก ซึ่งแสดงถึงการปฏิเสธในตัวตนสากลหรือปรมาตมันอย่างชัดเจน เพราะแม้จะหลุดพ้นแล้วก็ดำรงอยู่อิสระต่างหากจากกัน

ในปรัชญาasangchayะและปรัชญาโยคะนั้น แม้จะมีการกล่าวถึงปรมาตมันในฐานะพระผู้เป็นเจ้า ก็เป็นพระผู้เป็นเจ้าหรือตัวตนสากลที่ไม่ทรงมีบทบาทหรือทรงมีอำนาจอย่างแท้จริง เพราะไม่ได้ทรงเป็นผู้สร้างโลกและสรรพสิ่งเหมือนอย่างพระผู้เป็นเจ้าในระบบอื่น ๆ บางระบบ

จึงอาจกล่าวได้ว่า ตามความเชื่อในปรัชญานยายะ ปรัชญาไวเศษิกกะ ปรัชญาasangchayะ ปรัชญาโยคะ และปรัชญามีามสา ไม่มีปรมาตมันในฐานะตัวตนสากลที่เป็นศูนย์กลางหรือเป็นเอกภาพของตัวตนย่อยเลย หรืออาจกล่าวได้ว่า ปรัชญา ระบบต่าง ๆ เหล่านี้ไม่ได้ให้ความสำคัญในการมีอยู่ของตัวตนสากลหรือปรมาตมันแต่อย่างใดเลย

ประเด็นที่สาม ตัวตนกับลักษณะสัมปชัญญะ

ปรัชญาพระเวท ปรัชญาอุปนิษิต ปรัชญาภักตวัคคีตา และปรัชญาเวททานตะ

ถือว่า พรหมันและหรือพระผู้เป็นเจ้าของ เป็นตัวคนที่มีลักษณะสัมปชัญญะบริสุทธิ์

ปรัชญาสาขชยะ ปรัชญาโยคะ และปรัชญามีนามสา มีความเห็นว่า ตัวคนในภาวะดั้งเดิมปราศจากสัมปชัญญะ คุณสมบัติต่าง ๆ รวมทั้งสัมปชัญญะล้วนแต่ เกิดขึ้นภายหลังทั้งสิ้น

ปรัชญานายายะและปรัชญาไวเศษิกะถือว่า ร่างกาย ประสาทสัมผัส จิต หรือ มนัส ต่างก็เป็นอุปกรณ์ในการรับรู้โลกภายนอกของชีวาत्मัน และแม้ชีวาत्मัน จะเป็นผู้รู้ ผู้เสวยอารมณ์ และผู้กระทำกรรม แต่ชีวาत्मันก็มีวิมลิสภาพเป็นสัมปชัญญะ บริสุทธิ์อย่างที่ กล่าวไว้ในปรัชญาอุปนิษัต ชีวาत्मันที่บรรลุมฤโฆณะแล้วจะอยู่ในสภาพ ที่ไม่มีกัมมันตภาพ ไม่รับรู้สิ่งใดและไม่มีความรู้สึกใด ๆ ทั้งสิ้น

ปรัชญาสาขชยะและปรัชญาโยคะ เชื่อว่า ปुरुชะหรือตัวตนที่หลุดพ้นแล้ว จะดำรงอยู่เหนือคุณะทั้ง ๓ ประการ คือ "สัตะ" ความแท้จริงหรือความมีอยู่ อันได้แก่ความรู้สึกเป็นสุข ความพอใจ "รชัส" ความเศร้าหมอง อันเป็นสิ่งที่ทำให้เกิดจลนภาพ หรือความเคลื่อนไหว ความเจ็บปวด ความกระวนกระวาย ความโหดร้ายรุนแรงของอารมณ์ และ "ตมัส" ความมืด ความหนัก อันเป็นมูลฐานแห่ง ความรู้สึกเฉย ๆ การปราศจากความสนใจ ความโง่เขลา

ปรัชญามีนามสามีความเห็นว่า ชีวาत्मัน โดยสภาพดั้งเดิมเป็นสิ่งที่ปราศ- จากความรู้สึกตัว ความรู้สึกภายใน และการรับรู้วัตถุภายนอก ไม่ใช่คุณสมบัติดั้ง- เดิมของชีวาत्मัน หากแต่เป็นคุณสมบัติที่เกิดขึ้นภายหลังเมื่อชีวาत्मันมาอยู่ร่วมกับ ร่างกาย

ประเด็นที่สี่ ความรู้ สิ่งที่ถูกรู้ ผู้รู้

ปรัชญาเวทานตะรวมตลอดถึงปรัชญาอุปนิษัต ปรัชญาภควัทคีตา มีความ เห็นว่า ตัวคนสากลหรือปรมาत्मันคือความแท้จริงสูงสุดที่ถูกมองในแง่ของสิ่งที่ถูกรู้ และ ตัวคนย่อยหรือชีวาत्मันคือความแท้จริงที่ถูกมองในแง่ของผู้รู้ เว้นแต่ปรัชญาอไซวะตะ เวทานตะ ของท่านสังกรจารย์ ซึ่งถือว่าโดยแท้จริงแล้วไม่มีผู้รู้ ความรู้และสิ่งที่

ถูกรู้ มีแค่เพียงพรหมันเท่านั้น

พระผู้เป็นเจ้าของในปรัชญาอุปนิษิตและปรัชญาภควัทคีตา สำแดงพระองค์ เป็นทั้งผู้รู้ ความรู้ และสิ่งที่ถูกรู้

ปรัชญานายายะ ปรัชญาไวเศษิกกะ และปรัชญาสาางชยะ มีความเห็น แตกต่างกันออกไปในเรื่องความรู้ สิ่งที่ถูกรู้ และผู้รู้ ดังนี้ คือ

ปรัชญานายายะและปรัชญาไวเศษิกกะ เห็นว่า ความรู้เป็นสิ่งที่เปิดเผย ให้ปรากฏแก่ทั้งผู้รู้และสิ่งที่ถูกรู้ โดยที่ตัวความรู้เองไม่ใช่ทั้งผู้รู้และสิ่งที่ถูกรู้ ตัวผู้รู้ ตามทรรศนะของปรัชญาทั้งสองระบบนี้ ได้แก่ ชีวาत्मัน

ปรัชญาสาางชยะและปรัชญาโยคะ ถือว่า ปुरुหะหรือตัวตนเป็นรากฐาน แห่งความรู้ทั้งปวง และเป็นวิญญานบริสุทธิ์

ส่วนปรัชญามีมามสามีความเห็นในเรื่องความรู้ สิ่งที่ถูกรู้ และผู้รู้ ใน ข้อที่น่าสังเกตุ คือ ปรัชญามีมามสามีทรรศนะในประเด็นนี้แตกต่างไป ๒ นิกาย คือ

นิกายประภากร มีทรรศนะว่า ความรู้นั้นเป็นสิ่งที่เปิดเผยตัวมันเอง ปรากฏตัวของมันได้เอง โดยไม่จำเป็นต้องอาศัยสิ่งใดมาช่วยให้มันปรากฏตัว มันเปิดเผยปรากฏขึ้นมาทั้งผู้รู้และสิ่งที่ถูกรู้ อาत्मัน คือ ผู้รู้ที่ความรู้เปิดเผยให้ปรากฏ อาत्मันหรือชีวาत्मันจึงมีฐานะเป็นผู้รู้ การปรากฏตัวของโลกภายนอกมีฐานะเป็นสิ่งที่ถูกรู้และมีการปรากฏตัว ของความรู้

นิกายกุมาริล เห็นว่า ความรู้ไม่ได้เปิดเผยตัวเอง แต่เป็นกริยาหรือ กระบวนการที่เกิดขึ้นในอาत्मัน เราอาจอนุมานถึงความมีอยู่ของความรู้เอาจากสิ่งที่ถูกรู้นั่นเอง นั่นคือ ทั้งนิกายประภากร และกุมาริล ต่างยอมรับว่า อัตตาหรือ ตัวตน เป็นสิ่งที่มีความอยู่จริง เช่นเดียวกับโลกภายนอก

สรุป

ปรัชญาทุกระบบของปรัชญาฮินเดียนั้นยึดเอาสติกะ ซึ่งยอมรับนับถือในความ ถูกต้องและความศักดิ์สิทธิ์ของพระเวท ต่างยอมรับใน "ความมีอยู่" ของ อัตตา

หรือ ตัวคน ด้วยกันทั้งสิ้น

ในปรัชญาพระเวท ตัวคนมีอยู่ทั้งในฐานะตัวคนสากลและตัวคนย่อย ตัวคนสากลหรือปรมาत्मन् คือพระผู้เป็นเจ้า ซึ่งเรียกชื่อว่า ปรมาดี บ้าง ปुरुชะ บ้าง และ พรหมัน บ้าง ตัวคนย่อยหรืออาत्मन्แฝงอยู่ในมนุษย์ มีชื่อเรียกว่า ปรมา หรือ อาत्मन् ตัวคนสากลหรือปรมาत्मन्ที่เป็นพระผู้เป็นเจ้านี้ ทรงเป็นมูลภาวะของโลกและของสรรพสิ่ง

ในปรัชญาอุปนิษัท ตัวคนมีอยู่ทั้งในฐานะตัวคนสากลและตัวคนย่อย เช่นเดียวกับปรัชญาพระเวท ตัวคนสากลหรือปรมาत्मन् คือ พรหม หรือ พรหมัน ซึ่งมีอยู่ ๒ ลักษณะ ในภาคบุคคลาธิษฐาน พระองค์ทรงเป็นพระผู้เป็นเจ้าที่ทรงเพียบพร้อมด้วยคุณสมบัติที่ตีทั้งปวง และทรงถึงพร้อมด้วยคุณวิเศษทุกอย่างและอยู่ในสถานะสิ่งที่ถูกรู้ ส่วนในภาคธรรมาธิษฐาน พรหม หรือ พรหมัน เป็นสิ่งสมบูรณ์ที่ปราศจากคุณสมบัติทุกอย่าง ปราศจากคุณวิเศษทั้งปวง และไม่อาจอธิบายได้ด้วยคำพูดหรือภาษา ตัวคนย่อยหรืออาत्मन्มีชื่อเรียกอีกอย่างหนึ่งว่า ชีวาत्मन् ซึ่งอยู่ในฐานะของผู้รู้ ความสัมพันธ์ระหว่างตัวคนสากลหรือปรมาत्मन्กับตัวคนย่อยหรืออาत्मन्นั้น อยู่ในลักษณะที่คลุมเครือระหว่างความเป็นเอกภาพที่ไม่มีทั้ง ทวิภาพ (duality) ไม่มีทั้ง วิวิธภาพ (diversity) กับความเป็นเอกภาพในนามัตภาพ (identity in difference) ซึ่งได้ถูกนำไปอธิบายเป็นหลักคำสอนของปรัชญาอโหวตะเวทานตะของท่านกัณฺโถ และปรัชญาวิทฤษฏาอโหวตะเวทานตะของท่านรามานุชะ ตามลำดับ อย่างไรก็ตาม ตามคำสอนของปรัชญาอุปนิษัท ตัวคนสากลหรือปรมาत्मन्ยังเป็นมูลภาวะของโลกและสรรพสิ่ง โดยเน้นในลักษณะที่เป็นเทวนิยมมากกว่า พรหม หรือ พรหมัน คือสิ่งแท้จริงสูงสุดที่สำแดงให้ปรากฏเป็นตัวคนสากลเป็นตัวคนย่อย และเป็นสรรพสิ่ง

ในปรัชญาภคทิกตา ตัวคนมีอยู่ทั้งในฐานะตัวคนสากลหรือปรมาत्मन् และตัวคนย่อยหรืออาत्मन् เช่นเดียวกัน ปุริโชคมะ คือพระนามของพระผู้เป็นเจ้าที่ทรงอยู่ในสถานะปรมาत्मन् พระองค์ทรงเป็นสิ่งเที่ยงแท้ที่ดำรงอยู่ทั่วไปในสรรพสิ่ง

เมื่อสิ่งเที่ยงแท้เข้าอาศัยอยู่ในร่างกายเป็นตัวตนย่อยหรืออาตมัน ซึ่งเรียกว่า ชีวาตมัน หรือ ศรีริณ อย่างไรก็ตาม ปรักษญาภควิทิตาสอนให้ "ละ" เพื่อการบรรลุโมกษะ กล่าวคือ สอนให้ละผลแห่งบุญกรรมและกรรมทั้งหลาย สอนให้ละอหังการ มมังการ เพื่อการบรรลุญาณอันประเสริฐ ซึ่งผิดแผกแตกต่างจากวิธีการของปรักษญาฝ่ายอัสติกะ ในระบบอื่น ๆ

ในปรักษญาขยายะและปรักษญาไวเศษิกะ ตัวคนมีอยู่ แต่แม้จะถือว่าพระผู้เป็นเจ้าทรงเป็นสิ่งนิรันดรด้วยก็ตาม ก็ได้ลคมบาทของพระผู้เป็นเจ้าหรือตัวตนสากลงไปมาก ปริมาณของปรักษญาทั้งสองระบบนี้ แม้จะเป็นมูลภาวะของโลก แต่ก็เพียงในบทบาทของสถาปนิกซึ่งมีปริมาณเป็นวัสดุอุปกรณ์ที่มีอยู่แล้ว และอโทษฐะหรือผลรวมแห่งบุญบาปของชีวาตมัน เป็นแบบแปลนที่มีอยู่แล้ว เช่นเดียวกัน โดยทั่วไป ปรักษญาทั้งสองระบบเน้นในเรื่องตัวตนของตัวตนย่อยหรืออาตมันซึ่งเรียกว่า ชีวาตมัน ตัวคนหรือชีวาตมันนี้เป็นเพียงมูลฐานหรือที่ตั้งแห่งสัมปชัญญะ (Consciousness) เท่านั้น สัมปชัญญะมิใช่สารัตถะของตัวตนอีกต่อไป หากแต่เป็นเพียงคุณสมบัติที่เกิดขึ้นภายหลังเท่านั้น

ในปรักษญาสาางชยะและปรักษญาโยคะ ตัวคนมีอยู่ แต่อาจกล่าวได้ว่า ไม่มีการกล่าวถึงตัวตนสากลงหรือปริมาณในปรักษญาทั้งสองระบบเลย ในปรักษญาโยคะ แม้จะกล่าวถึงพระผู้เป็นเจ้าในฐานะปุรุชะพิเศษ ที่ทรงปราศจากข้อบกพร่องโดยสิ้นเชิง ทรงสมบูรณ์พร้อมด้วยคุณสมบัติทุกอย่าง ทรงสถิตย์อยู่ในที่ทุกแห่ง ทรงสัพพัญญู และทรงสรรพเดชะก็ตาม แต่พระผู้เป็นเจ้าตามทรรศนะนี้ก็มิใช่ตัวตนสากลงหรือปริมาณที่เป็นมูลภาวะของโลกและสรรพสิ่ง ปุรุชะแม้จะเป็นสิ่งรบกวนหรือสิ่งกระตุ้นให้เกิดวิวัฒนาการ ก็เป็นวิวัฒนาการที่เกิดขึ้นจากประภคิตี ดังนั้น ทั้งปุรุชะและประภคิตีจึงเป็นตัวตนซึ่งอยู่ในฐานะตัวตนย่อยหรืออาตมันที่จำต้องพึ่งพาอาศัยซึ่งกันและกันอยู่ตลอดเวลา ซาคปุรุชะ ประภคิตีก็เหมือนคนตาบอด ซาคประภคิตี ปุรุชะ ก็เหมือนคนง่อย อดตาหรือตัวคนตามทรรศนะของปรักษญาสาางชยะ และปรักษญาโยคะ จึงมีอยู่ ๒ อย่าง คือ ตัวคนที่มีสติปัญญาแต่ปราศจากกัมมันตภาพอันได้แก่ ปุรุชะ และ

ตัวตนที่มีกัมมันตภาพแต่ขาดสติปัญญาอันใดแก่ ประภคติ หนึ่งตัวตนทั้งสองอย่างยังมี
จำนวนมากมายนับไม่ถ้วนอีกด้วย

ในปรัชญามีมามสา ตัวตนมีอยู่ แต่ไม่ได้กล่าวถึงความมีอยู่ของตัวตน
สากลหรือปรมาत्मันเลย นอกจากนั้นตัวตนย่อยหรืออัตมันที่มีชื่อว่า จีวาत्मันนั้น ยังมี
จำนวนมากหลายและมีทั้งจีวาत्मันหรืออัตมันที่บรรลุโมกษะแล้ว และจีวาत्मันหรือ
อัตมันที่ยังเวียนว่ายอยู่ในสังสารวัฏ ทั้งถือได้ว่าทรสณะดังกล่าวเป็นการปฏิเสธ
ความมีอยู่ของตัวตนสากลหรือปรมาत्मันโดยสิ้นเชิง หนึ่ง จีวาत्मันหรือ อัตมัน ตาม
ความเชื่อของปรัชญามีมามสานั้น ท่านประภคกรถือว่า เป็นสิ่งที่ไม่มีความรู้สึกตัว แต่
ท่านกุมาริลถือว่า เป็นสิ่งที่ทั้งความรู้สึกตัวและไม่รู้สึกตัว

ในปรัชญาอไซวะตะเวทานตะของท่านสังกรจารย์ ตัวตนมีอยู่และมีอยู่แต่—
เพียงสิ่งเดียวเรียกว่า พรหมัน มายาหรืออวิทยาอันเป็นอำนาจที่อนุสัยอยู่ในพรหมัน
ทำให้เกิดความหลงผิดว่ามีวิภาพแห่งพรหมันและอัตมัน และทำให้เข้าใจผิดว่า มี
วิวิธภาพแห่งสรรพสิ่ง

ส่วนในปรัชญาวิศิษฏาไซวะตะเวทานตะของท่านรามานุชะ ตัวตนมีอยู่ใน
ลักษณะที่เป็นหนึ่งในความหลายหลาก ตัวตนสากลหรือปรมาत्मันได้แก่พรหมันในสภาวะ
ของพระผู้เป็นเจ้า มีจีวาत्मันและสสารเป็นตัวตนย่อยหรืออิตตา หนึ่ง จีวาत्मันตาม
ทรสณะของท่านรามานุชะ มีอยู่ถึง ๓ อย่าง คือ จีวาत्मันที่ยังติดข้องอยู่ในสังสารวัฏ
จีวาत्मันที่บรรลุโมกษะแล้ว และจีวาत्मันที่หลุดพ้นอยู่ตลอดเวลา

• วิวัฒนาการของแนวความคิดเรื่องอิตตาหรือตัวตน ของปรัชญาอินเดียฝ่าย
อัสติกะ จึงเป็นไปดังต่อไปนี้

แนวความคิดเรื่องความมีอยู่ของอิตตาหรือตัวตน เริ่มขึ้นตั้งแต่ปรัชญาพระ
เวท ในลักษณะความเชื่อในความมีอยู่ ความเที่ยงแท้ ความสมบูรณ์ ความถึงพร้อม
ด้วยสรรพเศษะในพระผู้เป็นเจ้า พระผู้เป็นเจ้าทรงเป็นผู้สร้าง ผู้พิทักษ์ ผู้ทำลาย
ทรงเป็นมูลการณะของสรรพสิ่ง และทรงเป็นมูลการณะของอิตตาหรือตัวตน ต่อมา
ในปรัชญาอุปนิษัท ความเชื่อเกี่ยวกับอิตตาหรือตัวตนก็ยังอิงอาศัยในตัวตนของพระผู้

เป็นเจ้าหรือตัวคนสากล แต่เริ่มมีทรรษณะที่จะพัฒนาไปสู่ตัวตนสากลหรือปรมาตมัน
 ในลักษณะที่เป็นสิ่งสมบูรณ์ที่เป็นนามธรรมโดยสิ้นเชิงในภายหลัง ส่วนในปรัชญาภค-
 วัตคิตา แนวความคิดเรื่องอัตตาหรือตัวตนกลับไปเน้นหนักในตัวคนสากลที่มีลักษณะ
 เป็นพระผู้เป็นเจ้า ถือว่าสิ่งจริงแท้ที่เป็นจุดหมายสูงสุดแห่งการหลุดพ้นนั้นคือ การ
 "ละ" ผลแห่งการกระทำเพื่อการเข้าถึงพระผู้เป็นเจ้า ครั้นมาถึงในสมัยปรัชญา
 นยายะและปรัชญาไวเศมิกกะ แนวความคิดเรื่องอัตตาเริ่มเปลี่ยนไปเป็นความเชื่อ
 ในความหลายหลากของตัวตน ตัวตนกลายเป็นสิ่งที่มีอยู่แล้ว โดยไม่ต้องอิงอาศัยพระ
 ผู้เป็นเจ้ามากเท่าใดนัก ตัวตนสากลหรือปรมาตมันเริ่มลดบทบาทลง ทั้งยังเชื่อว่า
 ตัวตนเป็นสิ่งที่ปราศจากสัมปัญญะอีกด้วย ปรัชญาสาางชยะและปรัชญาโยคะแนวความ
 คิดเรื่องตัวตน เป็นอิสระจากพระผู้เป็นเจ้าหรือตัวตนสากลโดยสิ้นเชิง กลายเป็น
 ตัวตนใน ๒ ลักษณะที่ต้องอิงอาศัยกันและมีจำนวนมากมาย หรืออาจกล่าวได้ว่าเป็น
 แนวความคิดเรื่องตัวตนที่เป็นทั้งทวิภาพและวิวิธภาพ ในปรัชญามีามสาแนวความคิด
 เรื่องตัวตนเน้นในลักษณะของความหลายหลากของตัวตนย่อยมากที่สุด ครั้นมาถึงปรัชญา
 อไฮวตะเวทาศตะของท่านสังกรจารย์ แนวความคิดเรื่องอัตตาหรือตัวตนย้อนกลับ
 ไปพัฒนาเอกนิยมที่แฝงอยู่ในปรัชญาอุปนิษัตอย่างสมบูรณ์ ส่วนท่านรามานุชะซึ่งเป็น
 คณาจารย์สำคัญคนสุดท้ายของฝ่ายอัสติกะ ได้พยายามรวบรวมแนวความคิดเรื่อง
 ตัวตนของฝ่ายนี้ทั้งหมดกลายเป็นรูปแบบของเอกัตตภาพในนาคภาพกล่าวคือ ตัว -
 ตนที่แท้จริงนั้นคือพระผู้เป็นเจ้าซึ่งมีสสารและชีวาตมันเป็นร่างกาย พระองค์ทรงคำ -
 รงอยู่ในทุกสิ่งและทรงกล่าวทรงอยู่เหนือสรรพสิ่งในขณะเดียวกัน

อาจกล่าวได้ว่า วิวัฒนาการของแนวความคิดเรื่องอัตตาหรือตัวตนของ
 ฝ่ายอัสติกะ เริ่มค้นคว้าเอกเทวนิยมในปรัชญาพระเวทเรื่อยมา และเริ่มโน้ม
 เอียงไปในทางพหุนิยมในปรัช्यानยายะและปรัชญาไวเศมิกกะ และกลายเป็นพหุ-
 นิยมอย่างสมบูรณ์ในปรัชญาสาางชยะ ปรัชญาโยคะและปรัชญามีามสา แล้วกลับกลายเป็น
 เป็นเอกนิยมในปรัชญาอไฮวตะเวทาศตะของท่านสังกรจารย์ และกลับเข้าสู่เอกเทว -
 นิยมในรูปแบบของหนึ่งในความหลายหลากในปรัชญาวิศิกฎาไฮวตะของท่านรามานุชะ

เป็นลำดับสุดท้าย

สรุปได้ว่า ปรัชญาอินเดียฝ่ายอัสติกะมีความเชื่อในเรื่องอตฺตาหรือตัวตน เป็นสาระสำคัญแทบทุกระบบ หรือกล่าวอีกนัยหนึ่ง ได้ว่า ถ้าปราศจากความยึดมั่นในเรื่องอตฺตาหรือตัวตนแล้ว ปรัชญาอินเดียฝ่ายอัสติกะก็ไร้สาระโดยสิ้นเชิง อตฺตาหรือตัวตนเป็นสิ่งสมบูรณ์ เป็นสิ่งแท้จริงที่มีอยู่ เป็นศูนย์กลางแห่งสรรพสิ่ง อตฺตาหรือตัวตน แม้จะถูกอธิบายว่าเป็นเพียงนามธรรมหรือเป็นรูปธรรมในนามของพระผู้เป็นเจ้า หรือได้รับการพิจารณาว่าเป็นเอกภาพหรือพหุภาพก็ตาม ล้วนแต่เป็นสิ่งที่ไม้อาจอธิบายได้ด้วยคำพูดให้ชัดเจนได้ หรือไม่อาจเข้าใจได้ด้วยประสบการณ์หรือเหตุผลทั้งสิ้น ความเข้าใจในตัวคนอย่างแท้จริงนั้นก็โดยอาศัยญาณหัตสฺสนะ (intuition) แต่เพียงอย่างเดียว จึงอาจกล่าวได้ว่า แนวความคิดเรื่องอตฺตาเป็นหัวใจสำคัญของปรัชญาอินเดียฝ่ายอัสติกะนี้อย่างแน่นอน

ศูนย์วิจัยทรัพยากร
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย